

STEFANIA MANGIANTE

**UN CONSIGLIO DI GUERRA DEI GENOVESI A CIPRO
NEL 1383**

Il 1° agosto 1383, nel palazzo reale di Famagosta, si trovano riuniti il capitano del mare ed i membri del consiglio, per discutere sui necessari provvedimenti militari contro un movimento ribellistico, scoppiato nell'isola tra la feudalità locale, in apparenza contro il sovrano, in realtà, come sembra, contro l'invasione economica e politica dei Genovesi. Partecipano all'assemblea sessantasei persone, ciascuna delle quali si pronuncia sulle misure da adottare per reprimere i moti sediziosi: occupazione del castello di Paphos; costituzione d'una base di operazione ad Episkopi o a Pendaya o a Sigouri; attacchi dal mare, tutt'intorno all'isola, da parte della flotta genovese; richiesta di rinforzi a Scio ed a Mitilene; emanazione d'un bando reale che sancisca la confisca dei beni ai ribelli e prometta ricompensa a chi prenda posizione contro questi ultimi...

Tre proposte appaiono notevoli, circa la condotta generale delle operazioni: quella (accolta da quasi tutti i convenuti) della richiesta di aiuto ai Turchi di Caraman, che dovrebbero essere invitati ad uno sbarco nell'isola con l'appoggio genovese; quella dell'aumento dei contingenti militari attraverso la liberazione degli schiavi isolani; e infine, quella della minaccia di deportazione a Genova dello stesso re di Cipro, Giacomo di Lusignano.

Quale sia stato il seguito della vicenda, non ci è noto, giacchè l'episodio s'inserisce in un momento sinora poco indagato della storia cipriota¹. Riteniamo pertanto cosa utile, per chi voglia condurre successive ricerche, pubblicare integralmente il documento che ne ha serbato notizia. Esso, già segnalato dal Bautier², si

¹ GEORGE HILL, *A history of Cyprus*, Cambridge, 1948, vol. II, p. 431 e sgg. La seduta di consiglio del 1° agosto fu preceduta da una tenutasi il 31 luglio e nella quale si discusse il problema dei rapporti coi Turchi. Il relativo verbale, purtroppo, non ci è pervenuto.

² M. R. H. BAUTIER, *Notes sur les sources de l'histoire économique médiévale dans les Archives Italiennes*, in *Melanges d'archéologie et d'histoire*, Parigi, LX, 1948, pp. 185-186.

trova a cc. 148 a - 151 a del cartulario del notaio Giovanni de Bardi (n. 381/3), che si conserva nell'Archivio di Stato di Genova.

Per quanto ci risulta, il nostro documento è l'unico, a noi pervenuto nella storia medievale genovese, che ci tramandi il verbale d'un consiglio di guerra. Di qui la sua peculiarità come « pezzo » raro sia nell'ambito della storia militare, sia nel quadro della storia del notariato.

c. 148 a. Die prima augusti, in palacio regali Famagoste. Super posta, dacta et porrecta per serenissimum principem et dominum, dominum Iacobum de Lusignano, Dei gratia Iherusalem et Cipri regem, dominos capitaneum maris et civitatis Famagoste et consilium, infrascripti tenoris, videlicet quod, in casu quo per prefactos procedi debeat in guerrezando et guerram faciendo inimicis et emulis presentis insule Cipri, infrascripti citati et requisiti sua porrigant consilia et avisationes et dicant et consulant quicquid eis melius, utilius et salubrius videatur ad dictam guerram faciendam.

Primo, Percival Cibo consulit et dicit quod, procedendo et guerram facere debendo, de galeis fierent due partes, volvendo insulam, dannificando et guerrezando ac destruendo³.

Anthionius Centurionus consulit et dicit, in casu premissio, presens civitas Famagoste bene muniatur et cum omnibus galeis vadatur Baffam⁴ ad espugnationem castri Baffe et ibi facere caput; deinde destruaturs insula, exceptis amicis domini regis et locorum ipsorum; et dicit quod non egrediatur ad partitum extra civitatem Famagoste.

Anthionius de lo Levanto dicit ut Antonius Centurionus.

Lanfrancus de Auria consulit et dicit, in casu premissio, quod tota gens armigera domini regis et Ianuensis armetur, ventis in Famagostam nostris quatuor galeis, et cum prefacta gente⁵ cum domino rege, venientibus inimicis iuxta civitatem Famagoste et viso posse accipere partitum, insultentur inimici. Item dicit quod mitantur due galee ad Caramanum⁶ et ab ipso habeatur tota gens que sit sufficiens ad destructionem insule. Item dicit quod cum restantibus galeis et uno grosso navigio accedatur ad expugnationem Baffe, et ibi fiat receptaculum ut fit in Famagosta, quibus completis cum galeis vadatur ad destructionem insule.

³ Segue, depennato: *Antonius Centurionus*

⁴ Paphos.

⁵ Segue, depennato: *dominus rex*

⁶ Caraman.

Paulus Spinulla consulit et dicit de transmissione in Turchiam ut ⁷ Lanfrancus de Auria; et de Baffa similiter ut dictus Lanfrancus, et non ultra.

Gandulfus de Fossato consulit et dicit quod habeantur equi et cum exercitu domini regis et communis Ianue et galearum accedatur ad Episcopiam ⁸, sed ante hec omnia transmitatur una galea in Turchia, qua mediante operetur haberi equos ducentos, et in Episcopia firmetur campus.

Andreas Marruffus dicit quod nullo modo accipiatur partitum per terram cum inimicis, sed mitantur due galee in Turchiam pro habenda gente ad destructionem inimicorum et locorum suorum, et cum restantibus galeis danificetur ⁹ insula ad illa loca ad que facilius et cum maiori cautella fieri potest dannificando dictam insulam.

Iohanes de Mari dicit quod ea, que heri fuerunt consulta pro Turchia, fiant, et quod Turchi hic in Famagosta portum faciant, et cum galeis restantibus vadatur dannificando insulam ubi melius fieri poterit, et anime capiende per Turchos primo conducantur in Famagostam. c. 148 b

Luchinus de Bonavei dicit quod Turchi ponantur super insulam et breviter, et quod omnia quecumque lucranda per Turchos sint et esse debeant ipsorum Turchorum, cum quibus Turchis continue sint due galee, volentibus Turchis eas habere pro ipsorum scorta, et cum decem restantibus galeis volvatur insula: videlicet ab utraque parte dimidiam ipsarum mitendo ad destructionem insule, et ultra habeatur unum navigium super quo conducantur equi qui hic sunt.

Sorleonus de Castro dicit ut dictus Luchinus de Bonavei.

Luchas Gentilis dicit quod prestoletur et expectetur, antequam procedatur, per aliquos dies, quia multi sunt amici domini regis qui amiti possent, et in hoc dicit fieri debere ad voluntatem domini regis et eius dispositionem, et dicit cum toto exercitu accedere ad expugnationem castri Baffe. Non laudat factum Turchorum, quia nimis longum sibi videtur.

Carlottus Spinulla non laudat factum Turchorum et dicit quod ei videtur presentem potentiam domini regis et nostram sufficere ad destructionem insule, circum circha dannificando insulam, et ad portandos equos de Famagosta habeatur asiherium.

Iacobus Grillus dicit quod quam deterius fieri potest est perdere tempus, et quod cum Turchis et aliis quibusvis gentibus procedatur ad destructionem insule et similiter cum galeis.

Fredericus Salvaighus dicit quod non amitatur tempus et quod

⁷ Segue, depennato: *dominus*.

⁸ Episkopi.

⁹ *danificetur*: così nel manoscritto.

mitatur ambassiata Turchis et quod veniant Famagostam et hic salventur et portum faciant dannificando insulam, et quod cum exercitu domini regis et galearum accedatur et campus fiat in Pendaia¹⁰ vel ubi in insula alibi melius videretur, et de ipso loco procedatur ad destructionem insule, et quod scribatur de predictis Syum¹¹ et Metelinum occasione procedendi.

Egidius Centurionus dicit ut dictus Fredericus Salvaighus.

Carlottus de Grimaldis dicit ut dictus Fredericus.

Octobonus de Marinis dicit ut dictus Fredericus et ultra quod de potentia galearum fiant due partes, volvendo insulam ab utraque parte, et cum uno asiherio portentur equi, omnia ad destructionem insule.

c. 149 a. Guillelmus de Loreto non laudat Turchorum factum, sed quod galee mitantur ad expugnationem locorum Soldani, et quod scribatur Syum et Metelinum occasione procedendi.

Beninsea Draghus dicit quod mitatur in Turchiam pro gente Turchorum et de galeis fiant due partes, ab utraque parte insule mitendo unam partem et reliquam ab alia ad destructionem insule.

Stephanus de Magnnerri dicit quod significetur per insulam, ubi sit possibile, nomine domini regis, quod, si quis occiderit aliquem rebellem domini regis ex militibus Ciprianis, quod ille talis occidens habeat fedus rebellis sic occisi, et ultra cum tota potentia domini regis ponere campum ubi melius videbitur, et pro parte domini regis mitatur crida quod omnes selavi sint franchi.

Dominus Prianus de Nigro iurisperitus dicit quod per dominum regem citentur ipsius rebelles qui sunt in insula; deinde pronuncietur per ipsum dominum regem¹² super inquisitione rebellionis; deinde dannificetur insula quibuscumque modis.

Dominus Ianotus Squarçaficus dicit quod preconizatio fiat in quibuscumque locis pro parte domini regis, ubi fieri potest in insula, quod quicumque volens obedire domino regi accedere debeat ad ipsum; contra inobedientes vero procedatur per modum inquisitionis cum privatione omnium honorum: quo facto, contra inobedientes procedatur ut dixit dominus Prianus.

Lodisius de Nigro dicit quod procedatur quibuscumque modis ad destructionem insule, et per dominum regem mitatur crida liberandi omnes se presentantes.

Iacobus Pilavicinus dicit quod cum galeis et brachio Turchorum procedatur ad destructionem insule.

Meliadus Pilavicinus dicit quod dominus rex mitere faciat cridam liberationis omnium selavorum, et contra rebelles proce-

¹⁰ Pendaia.

¹¹ Scio.

¹² Segue, depennato: *pro*

datur usque ad ipsorum mortem, et procedatur ad destructionem insule ut melius videbitur domino regi et Ianuensibus.

Babilanus Alpanus dicit quod per dominum regem mitatur crida et citentur circha viginti quatuor ex maioribus in ipsa crida, et ipsis nolentibus se presentare, procedatur quibuscumque modis ad destructionem insule.

Iacobus Begeuda dicit quod cum galeis vadatur circumquaque locorum insule, danificando¹³ et destruendo ubi melius videbitur, et aproximantibus inimicis ad Famagostam tunc cum hominibus equestribus, hominibus gravorum et balistorum, cernea gentis armorum vadatur ad ipsorum inimicorum oppositum et offensam.

Babilanus Cibo dicit et laudat provisionem de Turchis et bre- c. 149 b.
viter, et dicit quod de galeis fiant tres partes, cum quibus per loca insula destruat, dannificando insulam, et laudat ante prestolari et expectare¹⁴ per tres aut quatuor dies quam sic celeriter currere.

Ricardinus Marinus dicit ut dictus Babilanus.

Augustus Iambonus dicit ut dictus Babilanus.

Philippus de Auria dicit ut dictus Babilanus.

Accelinus Scotus dicit quod, venientibus inimicis iuxta civitatem Famagoste¹⁵, quod tunc cum domino rege et tota gente, que fieri potest, exeatur obviam ipsis, et in quantum non habeantur nisi verba, tunc destruantur inimici et loca insule, et cum una galea claudantur passi aliqui presentis capitis, qui claudi possunt, quia propterea¹⁶ habebitur omne refrescamentum, quia de dicto capite non expectant nisi dominum regem¹⁷.

Dominus Seguranus de Rocha dicit quod deterius in re est tempus amitere, et laudat quod cum penono regio et cum domino rege et gente ponere campum in contractis de Pendea¹⁸, et laudat factum Turchorum quia multum prodest in re, et laudat quod, si posset haberi locus Baffe, quod expugnato eo ante ibi campus predictus ante ibi firmetur quam alibi; sed, ante omnia, crida regia mitatur liberationis sclavorum. Item quod, si quis occiderit ex rebelibus, habeat fedus rebellis. Item, primo et ante omnia, scribatur gratiose inimicis.

Dominus Iacobus Bonaventura dicit, quam celerius fieri potest, procedatur et non stetur in verbis, et quod dominus rex¹⁹ scribere

¹³ *danificando*: così nel manoscritto.

¹⁴ *Segue*, depennato: *quam celeriter*

¹⁵ *Famagoste*: in soprilinea.

¹⁶ *Segue*, depennato: *heib*

¹⁷ *Segue*, depennato: *et*

¹⁸ *Pendayia*.

¹⁹ *Segue*, depennato: *faci*

faciat militibus, quibus nolentibus obedire priventur ex ipsorum federibus. Laudat factum Turchorum; in facto campi, ut dominus Seguranus, cum ea retentione de qua locutus est.

Raffael Ususmare dicit ut dominus Seguranus.

Gregorius de Negrono dicit non debere poni gentem nostram in fortunam nisi manifesto avantagio precedente.

Bartholomeus de Lazaro dicit quod laudat factum Turchorum et laudat quod dominus rex cum suo penono exeat²⁰ et mitatur per ipsum crida quod, si quis²¹ attulerit caput alicuius rebellis, quod bona mortui sint sua.

Luchinus Cigalla dicit quod nullus fiat processus, sed cum retentiva quod dominus rex Ianuam deportetur.

Thomas Castagna ut dictus Luchinus.

c. 150 a. Philippus Scotus dicit quod cum tota gente ad campum de Sivori²² insultetur, deinde cum galeis destruere totam insulam.

Iulianus de Castro dicit quod rex Ianuam portetur²³, ipsi dacto termino brevi, et quod mitat cridam quod omnes veniant ad sui mandatum. Laudat factum Turchorum, et cum galeis destruatur insula.

Damianus Squarçaficus dicit ut dictus Luchinus Cigalla cum minori quantitate galearum, que fieri potest, et cum restantibus dannificetur insula.

Iohanes de Camulio laudat factum Turchorum, et cum gentibus et uno navigio ire Baffam ad expugnandum.

Galeotus Centurionus dicit quod cum gentibus et galeis destruatur insula, et laudat factum Turchorum.

Lodisius Marchius dicit non debere accipere partitum nisi cum Turchis sed cum eis habeatur campus et deinde²⁴ inimicos insultare.

Elianus Calvus dicit de rege et aliis ut Iulianus de Castro.

Leonardus Cigalla dicit ut dictus Iulianus de Castro et, habito loco Baffe ibique faciendo campum, dannificare insulam.

Grimaldus de Grimaldis dicit dannificari insulam, et laudat factum Turchorum.

Antonius de Vivaldis dicit de termino regio ut Iulianus de Castro, et²⁵ de galeis fiant tres aut quatuor partes, cum quibus dannificetur insula.

Elianus Bechigronus dicit ut dictus Antonius de Vivaldis.

²⁰ Segue, depennato: *infra*

²¹ Segue, depennato: *int*

²² Sigouri.

²³ Segue, depennato: *et mit ipso*

²⁴ Segue, depennato: *eo*

²⁵ *et*: in soprilinea.

Marcus²⁶ Beorcus dicit et laudat factum Turchorum, et cum galeis destruaturs insula.

Lazarinus Campanare dicit quod cum Turchis et galeis destruaturs insula, ipsas dividendo et partiendo per dimidiam circha insulam ipsam.

Petrus de Fossato dicit et laudat fieri bonam guerram tam cum Turchis quam aliis gentibus, quia per breve spacium; et cum gentibus domini regis, iurantibus sub sacramento communis, euntibus super galeis, destruaturs insula. c. 150 b.

Iohanes Novellus dicit et laudat factum Turchorum, et quod ad custodiam Famagoste ponantur pro sufficientia Ianuenses, et reliqui ponantur in galeis et cum gente electa²⁷ domini regis, euntibus super navigiis et galeis, et in Pendea firmetur campus, et ibi mitatur crida regia cum magnis promisionibus et sub magnis penis. Item alia mitatur hic et in dicto campo, quod omnes forenses de ponente veniant libere ad mandatum regis; et equi, qui hic sunt, portentur super uno navigio.

Percival Lercharius et laudat factum Turchorum, et de duabus galeis fiat asiharium, in quo portentur equi ad destructionem insule, et cum galeis a duabus partibus insule destruaturs.

Gandulfus de Turrilia laudat factum Turchorum ad Caramanum, et dicit non facere campum, sed cum galeis destruaturs insula.

Antonius Dragus dicit quod mitantur septem galee ab una parte insule et septem ab alia et cum uno asihario portentur equi, accipiendi primo in Pendeia. Laudat factum Turchorum ad Caramanum.

Raffael Iustinianus dicit quod cum²⁸ tota potentia galearum vadatur Pendeiam et navigiis, qui hic haberi possint, et cum rege²⁹ et suo penono descendatur in terram, hic remanente regina, et per eum mitantur cride tam liberandi sclavos et alios, qui sunt sub servitute, et cum magnis promisionibus; et laudat breviter factum Turchorum.

Theramus Cigalla laudat factum Turchorum, et cum galeis³⁰ armatis et aliis hic armandis fiat una bona poncta in Pendeia, et de Turchis laudat factum ad destructionem insule.

Morruel Adurnus dicit quod cum potentia galearum armatarum et hic armandarum fiat potentia, et in ipsis portentur stipen-

²⁶ Segue, depennato: *Beor*

²⁷ *electa*: in sopralinea.

²⁸ *cum*: in sopralinea.

²⁹ Segue, depennato: *Hic*

³⁰ Segue, depennato: *et*

diarii domini regis habito sacramento a Ianuensibus, et mitantur ibi cride cum magnis promisionibus. Laudat factum Turchorum.

Bartholomeus de Bargalio dicit quod cum toto exercitu galearum, gentis armorum accedatur ad unum locum insule, et mitantur ibi cride magnarum promisionum. Non laudat factum Turchorum.

Laurus Carena dicit quod cum tota potentia galearum, navi-
giorum et gentis armorum accedatur Pendeiam et de ipso loco
destruatur insula. Laudat factum Turchorum.

c. 151 a. Bartholomeus de Alegro dicit quod cum galeis et omni alia
potentia conburantur blave et destruatur insula. De Turchis dicit
supersedere ³¹.

Nicolaus de Paverio, massarius et cetera, dicit et consulit ac
laudat factum Turchorum et specialiter equestrium, itaque anime
non essent Turchorum, faciendo Turchis provisionem ex bisantiis
decem pro singulo capitaneo; et cum galeis destruatur insula.

Antonius ³² Centurionus massarius, sciens se alias dixisse dictum
suum, ut alias dixit.

Antonius Senestrarius dicit quod cum nostris galeis et gente
destruatur insula absque potentia Turchorum.

³¹ Segue, depennato: *Gaspal Cochalosa patronus dicit*

³² Segue, depennato: *Cantellus ma*